

való gyűlöletében. A Paradicsomban (XXVII. 22—24.) Szent Péter üresnek mondja a pápai trónt, melyen Bonifác ül. Dante álláspontja is az tehát, mint a spiritualisoké, hogy V. C. lemondása érvénytelen, sőt Gladstonenak egy megjegyzése szerint törvénytelennek kellett tartania minden utána következő pápát is, mert Bonifác választása a törvényes pápa életében történt. Olyan tan, melynek hirdetői közül 600-at, állítólag, mint eretneket égettek el.

Nagyon figyelemreméltó Lánczy kutatásainak azaz eredménye, hogy V. Coelestinus lemondását az Anjouknak kellett elősegíteniök, hogy a remete helyett VIII. Bonifác személyében olyan pápát ültessenek trónra, ki Siciliát az Aragoni-háztól visszavenni és Magyarországot megszerezni segítsen. Azt az oklevelet, mely az egész bibornoki kar nevében bizonyítja VIII. Bonifác választásának teljesen szabályszerű és érvényes voltát, Lánczy nem tartja hitelesnek. Aunyi bizonyos, hogy a pápaságnak ezen átmeneti korára az Anjouk ifjú házának nagyobb befolyása volt, mint közönségesen hiszik s hogy Dante, az ő homályos és mélyseges rejtvényei mellett is elsőrendű kalauz ebben a kérdésben.

Lánczy tanulmánya csak utal V. Coelestinus lemondásának és szentté avatásának főbb kéreőseire, holott ezt a pápát, kit maga is végzetes világtörténelmi alaknak nevez, irodalmuakban senki sem mutatná be a maga valójában úgy, mint ő. De még akadémiai értekezését sem adta ki. „Engemet csak a tárgy, munka érdekel“, mondja róla a Századoknak még 1895. évi folyamában. De engedje meg, hogy azzal végezzem, a mivel ő végezte: „Onnan még becses alkat-elemek néznek a magyar historiára és láttárlatok nyílnak megvilágításául, melyeknek kár volna a sötétben elveszniök“.

M. S.

Szilágyvármegye monographiája.

Szilágyvármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából írta: *dr. Petri Mór*. I. Kötet. Kiadja: Szilágyvármegye közönsége. 1901. 8° 815 l.

Széleskörű levéltári kutatások alapján, a hazai történelem idevágó jeles szakmunkáinak s legkiválóbb történetírói közléseinek felhasználásával, tehát a történetírás követelményei szerint megírva látott nemrégiben napvilágot Szilágyvármegye monographiájának első kötete, Petri Mór dr. tollából, a megye hazafias közönségének kiadásában. Ám a sok nagyszabású, s hazánk történetét részleteiben megvilágító monographia között, melyek az utóbbi évtized alatt megjelentek, s a melyek hazánk ezeréves történetének emlékét „aere perennius“ maradandóbbá tették, Szilágyvármegye története kétségkívül előkelő helyet foglal el, méltót a nagy Wesselényiek nevéhez, kiknek szereplése e megyével, vagy jobban mondva, általában a Szilágyvármegye történetével sok tekintetben összefügg.

Szerző mintegy bevezetéképpen bemutatja Közép-Szolnok-, Kraszna- és Szilágyvármegye czímerét és pecséiteit, s áttér a jelzett

vármegyék nevei eredetének kérdésére, s arra az eredményre jut, hogy „vidékünknek nevet a szilfák erdeje, a Szilágy vize adott“. Részletesen foglalkozik ezután a Szilágyság honfoglalás előtti történetével; ismereti a kő-, réz-, bronz- és vaskorszak leleteit, valamint őslakóit, így a metanasta jazygokat is, kiknek szerepe és hatása azonban csekély, úgy szólván elenyésző a rómaiság mellett, melynek egyik provinciájának, a Dacia Porolissensis-nek központi városa Porolissum e megye területén volt. A hajdan virágzó római kulturának ma csak romjaira akadhatunk, a mi természetes is, ha tudjuk, hogy a rómaiakat a góthok, hunnok, avarok, szlávok stb. váltották fel; nyomukat az u. n. népvándorláskori kincsek tartották fenn, melyek közül legnevezetesebb a szilágysomlyói lelet. Említést tesz az avargyűrűkről is, mint az avarok itt tartózkodása bizonyítékairól. Szerették volna e gyűrűk részletes bemutatását, mint felvilágosító adatokat a gyűrűk mibenlétének eddigelé meg nem oldott kérdéséhez.

Ezután áttér Szolnok- és Krasznávármegyék keletkezésére; előnyomukat a Várad Regestrumban találjuk, melyben említés van téve a Szolnok és Kraszna várához tartozó várjobbágy-községekről. Maga Szolnokmegye, mely a legrégebb oklevelek tanúsága szerint a Tiszáig terjedt, előbb kétfelé: Belső- és Külső Szolnokmegyére szakadt, s csak ezután vált ki belőlük Közép-Szolnokmegye. Hogy mikor történt ez a széttagozódás, azt határozottan nem tudjuk, de aligha tévedünk, ha idejét a XIII. századra tesszük. (Külső-Szolnokkal 1279-től, Belső-Szolnokkal 1321-től, Közép-Szolnokkal 1345-től találkozunk.) Pesty Frigyes és Pór Antal ugyancsak a XIII. századra teszik Szilágyvármegye keletkezését is, a mi azonban földrajzi tévedés, mert Szilágymegye 1876-ig (XXXIII. t.-cz. 1. §.) nem volt; a Szilágyság csak tájelnevezés, s nem vármegye.

A földrajzi s a természeti viszonyok részletes ismertetése után egy érdekes fejezetben elénk tárja a vármegye lakosságát a honfoglalás óta. A Szilágyság népe ősidőktől fogva magyar volt, mely azonban különösen a török hódoltság idejében nagyon meggyérült; a beszállásolt császári katonaság a XVII. sz. végén zsarolásaival elviselhetlenné tette a lakosság helyzetét, mely tömegesen hagyta el a megye területét. Az így gyéren lakott vidékekre azután oláhok telepedtek le, főleg az 1717—18 években. Az oláhság, tehát a görög keleti vallás gyarapodása pedig egyenlő volt a magyar protestantizmus területi és számbeli csökkenésével, mely magyar nemzeti állami szempontból nagy veszteséget jelent, mert bizonyítja a köznemesség pusztulását.

Az adóügyről, s a hadi terhekről szóló terjedelmes és adatai miatt becses fejezet után újra felveszi szerzőnk a történet fonalát, s nem annyira pragmatikus, mint inkább egyszerűen csak krónikás modorban sorolja elő azokat az eseményeket, melyek a Szilágysággal, „a múlt idők hadak útjával“, némileg is összefüggésben voltak; csak két

országos jelentőségű ütközetről ad bővebb tudósítást; és pedig az 1601 aug. 3-iki magyar-goroszlóiról Báthory Zsigmond Básta és Mihály vajda között, — s II. Rákóczi Ferencz 1705. nov. 11-iki zsbíói csata-vesztéséről. Részletesen foglalkozik a török hódoltság korával is, mely a Szilágyságra nézve Nagyvárad 1660. aug. 27-én török kézre kerülése után következett be, melynek emlékét manapság mindössze egy néphagyomány vagy helynév őrzi.

Ki kell emelnünk könyvéből a Wesselényiekről szóló részt, melyet a szerző nagy szeretettel és melegséggel írt meg. Az eredetileg Nógrádmegyéből származó család szereplése Erdélyben már a XV. sz. közepe táján (1461.) kezdődik; a XVI. sz. folyamán az egyik Wesselényi már főispán Közép-Szolnokban, s ettől az időtől fogva sűrűn szerepelnek Erdély történetében, így a kurucz mozgalmakban. Ismerjük pl. Wesselényi Pál kurucz vezért, ki anyja fegyvereseinek élén 1669-ben részt vett a gombási ütközetben, s a bújdosókhoz csatlakozott, kik aztán fejökké választották. — Nagyobbára Kemény Zsigmond ismert tanulmánya alapján vázolja az id. Wesselényi Miklóst, kinek neve „Erdély évlapjain fényvel van körül sugározva“, a ki nemcsak költő, hanem jeles szónok is volt, beszédeinek a monographiában közölt, eszmékben gazdag, lendületes részletei legalább ezt bizonyítják. Valóságos tanulmányt szentel a szerző a nagy Wesselényi Miklósnak, az Unio megteremtőjének, ki Magyarországot és Erdélyt ölelte szívére, hogy a két ország egygyé váljék, ki Kemény szavai szerint „mint gyermek csoda, mint ifjú hasonlíthatatlan, mint férfiú csak kitűnő volt“. Szereplése, egyénisége s általában jelleme sokkal ismertebb, s kell is hogy az legyen, előttünk, semhogy azt újra felidézni kellene. Nagyon jellemzik őt végrendeletének e sorai, a melyben fiainak a hazaszeretetet köti szívökre: „Erősen hiszem, hogy vérem gyermekeimben el nem fajúland. Ti is, fiaim, legyetek honotoknak hív és munkás fiai. Ha és míg azok lesztek, követend áldásom, mi, midőn erkölcs és hazafiság útjáról lelépütek, égető átokká válnék“. Ércszobrának felállításával az egyenlőség eszméjét, s a jobbágyság felszabadításának emlékét dicsoíti meg Szilágymegye!

Szerző ezután előadja Szilágymegye vallástörténetét; az ősmagyar vallás néhány emléknemének felsorolása után áttér a jelzett megyék egyházi helyzetének vázolására. Kraszna- és Közép-Szolnok megyék nem a váradi, hanem az erdélyi egyházmegyéhez tartoztak, a minnek oka valószínűleg abban a Karácsonytól felállított hypothesisben keresendő, hogy az erdélyi püspökség székhelye, mely eredetileg nem Gyulafehérvár volt, egykor közelebb feküdt a Szilágysághoz, mely azonban később a váradi püspökség egyházi hatósága alá került. A reformáció, mint Magyarország legtöbb részében, itt is változást jelentett; a katolikusok rohamosan fogynak, úgyannyira, hogy pl. maga Várad is a szomszéd szőlői falusi parochia filiájává törpül, a mint az

az 1598-iki tordai végzésből kiténik. A katholicizmus az elvesztett tért soha sem tudta visszafoglalni; Pázmány Péter és az ellenreformáció térítései mindössze annyit eredményeztek, hogy pl. 1735-ben a régi Kraszna- és Közép-Szolnok vármegyékben nem volt összesen száz katolikus ember. Attér ezután az erdélyi egyházkerülethez tartozó szilágy-szolnoki egyházmegye történetére; elszámolja a ref. esepereket és püspököket, szól az egyházkormányzatról, a zsinatokról s az egyházi büntetésekről, melyek sok érdekes, s a kor művelődési viszonyaira nézve jellemző adatot foglalnak magukban. Külön fejezetben dönti el azt a kérdést, hogy vajjon a magyar protestantizmus kiváló alakja, Szegedi Kis István reformatori működésének legelső színtere Tasnád-e, vagy Csanád? Petri főleg Földváryval polemizálva arra az eredményre jut, hogy „Szegedi Kis Istvánnak tasnádi szereplése egykönnyen el nem törölhető többé“.

Részletesen fejtegeti ezután a Szilágyság műemlékeit, melyek között mindenesetre a legérdekesebbek az eléggé épen reánk maradt ákosi, a somlyóújlaki s a kusalyi. Az ákosi ev. ref. templom, a hajdani monostor maradványa, valószínűleg a XIV—XV. század folyamán, román stílusban épült, miként a somlyóújlaki s a kusalyi, ugyancsak Árpád-kori ev. ref. templomok is; az utóbbi szintén maradványa egy Ferenczrendű kolostornak, melynek egyik czellájában írta valószínűleg Ilosvai Selymes Péter Ptolemeus-át; itt élt a Panonniai ének szerzője, Csáthi Demeter is. A többi műemlék már kevesebb műtörténeti becsesél bír.

Külön fejezetet szentel a Szilágyság íróinak is, többek között Csáthi Demeter, Görcsöni Ambrus, Dobai András emlékének; bőven foglalkozik Ilosvaival és Toldijával s a Toldi családdal; kimutatja, hogy az Ilosvaitól említett Nagyfalú, Toldi Miklós születéshelye, csak a krasznavármegyei Nagyfalú lehetett, a honnan egyébiránt Arany János ősei is származtak. Megemlékezik ezeken kívül Kölcseyről s a Zilahi testvérekről is. — A monographiában az ethnographus is találhat érdekes részt a népviseletről és a népszokásokról. Különösen jellemző népviseletet nem találunk ugyan, de azok az apró különlegességek, sajtóságos eltérések, melyeket a vármegye főbb vidékei kimutatnak, érdemesek a néprajzíró tanulmányaira. Népszokásai közül a keresztelési, lakodalmi és temetési szokások a jellegzetesebbek, melyek csekély eltéréssel az egész vidéken egyezők.

A művet a gazdasági és a kereskedelmi viszonyoknak fejtegetése, mindenütt a megfelelő történelmi visszapillantással és áttekintéssel, zárja be.

Mint a monographia tartalmának e rövid ismertetéséből is kiteszik, Petri könyve sokoldalúan tárgyalja a Szilágyság múltját és jelenét; művében sok ugyan a nyers anyag, de új adatainál, esetleg kiigazításainál fogva mindenesetre számot tarthat az irodalom s a történelem

barátainak figyelmére. Elismeréssel szólhatunk a könyv kiállításáról is, bár metszetei nem mindig sikerültek.

Lukinich Imre.

Művészettörténeti korrajzok.

Bevezetésül a képzőművészetek egyetemes történetébe. Irta: *Divald Kornél. Első kötet.* Nyolczvanhat képpel. Budapest. A Szent-István-Társulat kiadása. 1900. 8°. 237. l. — *Második kötet.* Hetvenöt képpel. Budapest U.-ott. 1901. 8°. 263 l.

Divald célja e munkájában az, hogy az egyetemes művészet-történet anyagából szabadabb formában közölje a művészetek rövid fejlődését azokkal, a kik „bűbájos világában tájékozódni, ennek mestereit megérteni és így alkotásaikban behatóbban gyönyörködni óhajtanak.“ (9. l.) Épen ezért könyvét nem is nevezi rendszeres művészettörténelemnek.

Az *első kötet* a XIV. század végéig vázolja a művészetek történetét.

A kötet első része az őskor rövid bemutatása után az ó-kor képzőművészetével foglalkozik. Az emberi kultúra legrégebb bölcsőjének, a fáraók országának, Egyiptomnak vívmányaiból merített valamennyi ókori nép. Ezért behatóbban foglalkozik velük a szerző, habár Egyptom ránk maradt emlékei nagyobb részben hanyatlásban nyilvánuló korszaknak az alkotásai. Négy fejezetet szentel a görög művészetnek. A görög építészet fejlődését tekintet nélkül a személyekre, összefoglalóan ismerteti és pedig igen czélszerűen, mivel az egyes kiváló műemlékek mesterétől ránk maradt adatok úgy sem elegendők a korabeli építészet törekvéseinek visszatükröztetésére. A görög szobrászatot két korszakra osztja: az első korszak képviselői a chiosi Glaukos, Rhoikos, Theodoros, Kalamis, Pythagoras, Myron, élén Phidiassal az ideálisnak a fenségesig való fejlesztőjével; a második korszak s a későbbi görög szobrászat főbb képviselői közül Skopas, Praxiteles, Lysippos alkotásait ismerteti. A görög festészet rövid fejezete után áttér a rómaiak képzőművészetére, kiknek szelleme inkább gyakorlatiasságával tűnt ki, mint teremtő erejével.

A kötet második részében a középkor képzőművészetével foglalkozik a szerző. A szinte lopva terjedő ker. vallás nyomában új művészet is csirázik, melynek legrégebb emlékei a katakombákban maradtak ránk. Az ó-ker. és bizanczi templomok leírása után külön fejezetekben foglalkozik a román- és csúcsíveskori építészet, szobrászat és festészet emlékeivel. E fejezetekben kiváló gonddal ismerteti a szerző a magyarországi műemlékeket, mint a székesfehérvári, pécsi, gyulafehérvári román székesegyházakat, a lébényi, zsámbéki, kis-bényi, ócsai, jáki templomokat, a budavári Nagyboldogasszonyi csúcsíves